

ДИСПРОПОРЦІЇ В РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СИСТЕМИ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

©2021 ДОВГАЛЬ О. А.

УДК 339.542
JEL: F02; F13; F51; F52

Довгаль О. А. Диспропорції в розвитку глобальної торговельної системи: причини та наслідки

У статті проведено узагальнення основних підходів до аналізу характеру виникнення глобальних диспропорцій у розвитку глобальної торговельної системи, їх негативних наслідків і можливостей урегулювання. Доведено, що глобальні економічні диспропорції мають як об'єктивне, так і суб'єктивне походження, можуть ініціюватися окремими країнами, групами країн і міжнародними економічними організаціями, є тісно пов'язаними з позаекономічними аспектами світової економіки та наочно проявляються не тільки у фінансовій сфері, а й у міжнародній торгівлі. Обґрунтовується, що з урахуванням особливостей проведення поточної зовнішньоекономічної політики суверенних держав виділяються три основні тенденції, спрямовані на захист національних інтересів в умовах кризи глобальної торговельної системи, які, по суті, являють собою глобальні диспропорції в її розвитку: протекціонізм, регіоналізм і трансрегіоналізм. Виявлено, що в економічному плані зростаюча зовнішня взаємозалежність не зближує, а, навпаки, підпорядковує, робить залежними регіони та країни світу; не долає, а закріплює периферійне положення окремих країн; не порушує, а зміцнює ієрархічність світової економіки, що обумовлюється її внутрішньою логікою. Робиться висновок, що для усунення або пом'якшення глобальних диспропорцій у глобальній торговельній системі важливо використовувати нові інституційні механізми, у розробці яких активну участь повинні брати країни з ринками, що розвиваються, що означає необхідність гнучкого поєднання лібералізації з імпортозаміщенням і елементами протекціонізму.

Ключові слова: глобальні диспропорції, глобальна торговельна система, протекціонізм, регіоналізм, трансрегіоналізм.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-13-20>

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 18.

Довгаль Олена Андріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: e.dovgal@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3219-9731>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1719076/dovgal-olena/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217603375>

UDC 339.542
JEL: F02; F13; F51; F52

Dovgal O. A. Disparities in the Development of the Global Trade System: The Causes and Consequences

The article generalizes the main approaches to analyzing the nature of global disparities in the development of the global trade system, their negative consequences, and opportunities for regulation. It is proved that global economic disparities have both objective and subjective origin, can be initiated by individual countries, groups of countries and international economic organizations, are closely related to non-economic aspects of the world economy and are clearly manifested not only in the financial sphere, but also in international trade. The article substantiates that, taking into account peculiarities of the current foreign economic policy of sovereign countries, three main tendencies can be distinguished, which are directed towards protecting national interests in the context of the crisis of the global trade system, and which, in fact, represent global disparities in its development: protectionism, regionalism, and transregionalism. It is identified that, speaking in economic terms, the growing external interdependence does not bring together, but, on the contrary, subordinates, turns regions and countries of the world into dependent ones; does not overcome, but fixes the peripheral position of individual countries; does not violate, but strengthens the hierarchicality of the world economy, which is caused by its internal logic. It is concluded that in order to eliminate or mitigate global disparities in the global trade system, it is important to use new institutional mechanisms in the development of which countries with emerging markets should take an active part, which means there is a need for a flexible combination of liberalization with import substitution and elements of protectionism.

Keywords: global disparities, global trade system, protectionism, regionalism, transregionalism.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 18.

Dovgal Olena A. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of International Economic Relations named after Artur Golikov, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: e.dovgal@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3219-9731>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1719076/dovgal-olena/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217603375>

Світова економіка як глобальна система продовжує наразі перебувати в стані значної турбулентності. Посилюються економічні глобальні та кранові дисбаланси, загострюються проблеми, пов'язані з наявними та виникаючими економічними диспропорціями.

Глобальні економічні диспропорції почали проявлятися одночасно з процесом глобалізації як його об'єктивна складова ще в першій третині ХХ ст. Одними з перших їх проявів можна вважати Першу світову війну, Велику депресію, Другу світову війну, незабаром після закінчення якої циклічність світо-

вої економіки в цілому набула глобального характеру. Важливою віхою в розвитку глобальних диспропорцій стали 1970-ті рр. у зв'язку з формуванням постійного дефіциту платіжного балансу США. Однак особливо глибоко та наочно глобальні диспропорції проявляються у XXI ст., викликаючи зростання стурбованості світової спільноти. Так, на саміті G-20 у 2009 р. у Пітсбурзі обговорювалося питання про «ребалансування» («rebalancing») світової економіки, і у фінальному комюніке країни заявили про необхідність спільної діяльності в напрямку досягнення більш збалансованого та сталого економічного розвитку в усьому світі [1].

Дослідженню глобальних диспропорцій у розвитку світової економіки присвячені численні роботи сучасних іноземних і вітчизняних економістів. Здебільшого до економічних диспропорцій наукове співтовариство відносить, перш за все, фінансові дисбаланси, тобто надмірне зростання різних видів фінансових активів, що веде до поглиблення прірви між фінансовою та реальною економікою, а також до зростання суперечностей між міжнародними фінансовими організаціями, з одного боку, і державами, що розвиваються, – з іншого [2, с. 48, 55].

Відповідно до такого підходу глобальні економічні диспропорції можна трактувати як певну об'єктивну реальність, боротьба з якою утруднена в силу об'єктивних причин як економічного, так і позаекономічного характеру [3].

Однак, на наш погляд, це вузьке розуміння глобальних економічних диспропорцій, що не дає уявлення ані про їхню природу, ані про способи їх виникнення, ані про загрози, які вони представляють для світової економіки в цілому й окремих країн, груп держав і регіонів.

Саме тому *метою* роботи є узагальнення основних підходів до аналізу характеру виникнення глобальних диспропорцій у розвитку глобальної торговельної системи, їх негативних наслідків і можливостей врегулювання.

На основі аналізу світогосподарських процесів у другій половині XX і на початку XXI століть, а також теоретичних підходів до дослідження цих процесів у працях сучасних дослідників, можна дійти висновку про те, що об'єктивний характер виникнення та поглиблення глобальних економічних диспропорцій у світовій економіці доповнюється суб'єктивними – цілеспрямованими або «випадковими» – діями окремих держав і міжнародних організацій, що привносяться до глобальної світової системи.

На наш погляд, «об'єктивність» глобальних економічних диспропорцій пов'язана зі зміною темпів зростання різних країн і регіонів, наприклад країн БРІКС та інших держав Азії, Африки та Латинської Америки, тобто з об'єктивними процесами нерівномірності розвитку країн і регіонів у світовій еконо-

міці в цілому і в окремих її секторах зокрема, що є наслідком ієрархічно нерівномірного розподілу матеріальних благ і ресурсів через концентрацію виробництва (і споживання) в окремих зонах з періодичної їх зміною. Крім того, формуються нові вектори глобальних економічних диспропорцій, пов'язані з процесами інформатизації та інноваційної складової, а також діяльністю різних за рівнем розвитку країн на високотехнологічних ринках. Таким чином, можна стверджувати, що елемент об'єктивності в глобальних економічних диспропорціях дійсно присутній.

«Суб'єктивні» основи появи та розвитку глобальних економічних диспропорцій, як уже зазначалося, пов'язані з діями насамперед розвинених держав, що прагнуть зберегти свою лідируючу роль у світовій економіці й у світовій торгівлі та пов'язані з цим економічні та політичні вигоди і можливості. Ці дії спрямовані на лібералізацію міжнародної торгівлі та міжнародної міграції факторів виробництва і посилення глобалізаційних процесів, що розуміються як необмежені можливості «виламування» ринків (ресурсів, товарів і капіталу) зарубіжних країн, перш за все, країн, що розвиваються.

Однак, починаючи з кінця XX століття, країни з ринками, що розвиваються, самі все більш активно почали використовувати механізми глобалізації для торгової експансії на Захід, для посилення потоків міграції населення та капіталу. Схоже, що ці процеси стали значною мірою несподіваними для країн – традиційних лідерів. Останні роблять різні спроби для «вирівнювання» ситуації, у тому числі надаючи економічний, політичний, технологічний тиск на країни, що розвиваються. Тому в сучасних умовах, і особливо після глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр., ініційованої США, які свідомо «вихлюпнули» кризу за національні межі для вирішення внутрішніх економічних проблем, поняття «глобальних економічних диспропорцій» істотно розширилося, придбало певну стійкість і вийшло за межі тільки фінансового аспекту, яким би значним він не був.

Подальше поглиблення глобальних економічних диспропорцій, пов'язане з триваючим розвитком ліберальної глобалізації світової економіки, загрожує як процеси «керованого хаосу», так і проблеми національної безпеки країн. Тому сьогодні до глобальних диспропорцій слід відносити і торговельний дисбаланс між різними групами держав і окремими країнами, дисбаланс у сфері виробництва та споживання, а також дисбаланс між інституціональною структурою світової економіки та її реальним станом, що поглиблюється.

У зв'язку з цим видається актуальною точка зору лауреата нобелівської премії з економіки Дж. Стігліца, який вважає, що «світ без кордонів, в якому переміщуються товари і послуги, є світом без кордонів для переміщення і менш позитивних речей» [4].

Таким чином, глобальні економічні диспропорції мають як об'єктивне, так і суб'єктивне походження, можуть ініціюватися окремими країнами, групами країн і міжнародними економічними організаціями, є тісно пов'язаними з позаекономічними аспектами світової економіки та наочно проявляються не тільки у фінансовій сфері, а й у міжнародній торгівлі.

Загалом динамічний і, разом із тим, суперечливий процес розвитку міжнародної торгівлі виступає важливим чинником процесу глобалізації. Зі свого боку, світове господарство здійснює на світову торгівлю стимулюючий вплив. Глобальні диспропорції у світовій торгівлі, або глобальні торговельні диспропорції, представляються однією з найважливіших особливостей розвитку сучасної світової економіки, оскільки світова торгівля залишається одним з її основних елементів, роль і значення якої зростає високими темпами.

Глобальні торговельні диспропорції можна розділити на тимчасові, просторові та інституційні, причому тимчасові торговельні диспропорції проявляються протягом усього розвитку світової торгівлі у ХХ і на початку ХХІ століть.

Щодо тимчасових диспропорцій, то найважливішою рисою функціонування глобальної економіки протягом другої половини ХХ ст., і особливо на початку ХХІ ст., служить динамічний розвиток світової торгівлі (рис. 1) на основі зростання економічного взаємозв'язку та взаємозалежності окремих національних господарств; зростаючої інтернаціоналізації господарського життя; підвищення ступеня відкритості національних економік; подальшого поглиблення міжнародного поділу праці. Як видно з аналізу статистичних даних, починаючи з 1970-х рр. і до теперішнього часу відбувається різке посилення торговельної активності країн, основною причиною якої є зростання відкритості для торговельних та інвестиційних партнерів (торговельна та інвестиційна лібералізація).

На підставі статистичних даних можна навіть говорити про безпрецедентне за обсягами та ступенем впливу на національні економіки зростання світової торгівлі, яка випереджає темпи зростання світового ВВП, що спостерігається з другої половини ХХ ст.

Просторові глобальні торговельні диспропорції тісно пов'язані з тимчасовими. Суть їх полягає в тому, що географічний розподіл світової торгівлі є вельми нерівномірним. І сьогодні найбільша питома вага у світовій торгівлі припадає на розвинені країни, проте їх частка значно скоротилася за останні 25 років – із 70% до 53%. Водночас зросла частка країн, що розвиваються, причому останніми роками зовнішня торгівля цих країн зростає більш високими темпами, ніж розвинених, переважно за рахунок їх взаємної торгівлі [5].

Крім того, останніми роками можна говорити і про географічні диспропорції попиту та пропозиції товарів і послуг, оскільки в більшості розвинених країн спостерігається стійке негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу, що посилює глобальні економічні диспропорції в цілому.

Що стосується інституційних торговельних диспропорцій, то вони, на нашу думку, пов'язані, перш за все, з діяльністю Світової організації торгівлі (СОТ), головне завдання якої полягає в лібералізації світової торгівлі. По суті, це організація, яка надає і навіть забезпечує можливість розвиненим державам – її засновникам «зламувати» ринки зарубіжних країн, у тій чи іншій формі проникаючи на них, скорочуючи можливість захисту національних ринків з боку країн, що розвиваються. Унікальна структура СОТ дозволяє забезпечувати правовий захист економічних інтересів країн-засновників на розробленій ними правовій основі та не допускати дискримінації щодо своїх товарів і послуг, а також національних виробників (головним чином, ТНК).

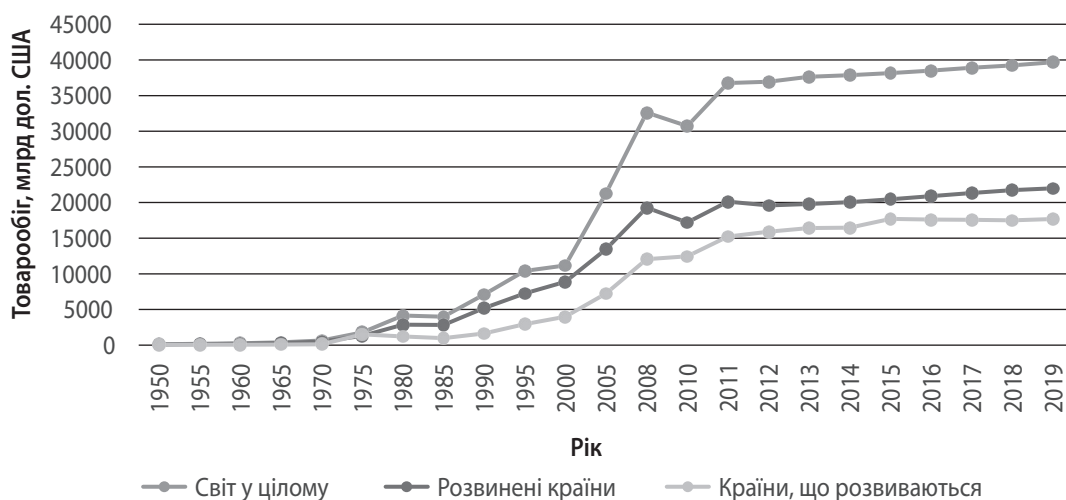

Рис. 1. Динаміка світового товарообігу в 1948–2019 рр., млрд дол. США

Джерело: складено за даними [5].

Слід зазначити, що після світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. провідні економіки світу відкинули ліберальну доктрину та перейшли до захисту внутрішніх ринків від зовнішньої конкуренції за рахунок проведення нетрадиційної грошово-кредитної політики й активної державної підтримки приватного бізнесу. Відповідні заходи, прийняті з боку ринків, що розвиваються, призвели до зростання недовіри, дестабілізації налагоджених торговельних зв'язків, активізації спекулятивної активності та зниження загальної ефективності багатосторонньої торговельної системи.

Нинішній стан світової економіки характеризується відмовою її учасників від дотримання встановлених «правил гри», підйомом популізму та націоналізму, неприйняттям глобалізації, відкритих ринків, імміграції, розвитку міжнародного співробітництва та виконання раніше взятих на себе міжнародних зобов'язань. У період 2009–2019 рр. кількість нотифікованих регіональних торговельних угод (які ігнорують принцип недискримінації СОТ) зросла з 287 до 4731 [6], а кількість нових протекціоністських заходів, уведених, наприклад, урядом США щодо інших країн, зросла у 12 разів – зі 140 до 17 652 [7].

Транснаціоналізація, автоматизація та роботизація виробництва, переміщення центру економічної активності із Заходу на Схід привели до значного посилення конкурентної боротьби. З урахуванням даних трансформації і для збереження своїх лідируючих позицій у світовій економіці США стали поступово зміщувати свою торговельну політику в бік протекціонізму й ізоляціонізму – аж до введення санкцій з політичних мотивів. Сьогодні США відкрито саботують свою участь у СОТ (наприклад, через блокування призначення нових суддів до апеляційного органу цієї організації), аргументуючи це загрозами національній безпеці та неефективністю дій СОТ щодо захисту США від несправедливої конкуренції з боку Китаю [8].

З точки зору Дж. Стігліца, адміністрація Д. Трампа недооцінила своїх супротивників. За його словами, оголошення США повномасштабної торгової війни Китаю піддає загрозі інтереси американського бізнесу, оскільки Китай має набагато більший контроль над своєю економікою, ніж США над американською. Коли мова заходить про обмеження імпорту китайської сталі або розслідування щодо порушення КНР прав інтелектуальної власності, дії США проти КНР обмежені як у просторі, так і в часі.

По-іншому виглядає стан американських корпорацій, що здійснили великі інвестиції в Китай. По відношенню до них китайський уряд може розпочати різні дії, здатні істотно ускладнити життя цим компаніям. Більше того, американські споживачі та виробники постраждають, якщо їм буде відмовлено в доступі до недорогих китайських продуктів або

якщо вартість цих продуктів збільшиться. До того ж, у торговій війні неринкова економіка КНР має явні переваги над ринковою економікою США з точки зору можливостей легального застосування різних обмежувальних заходів [9, р. 521].

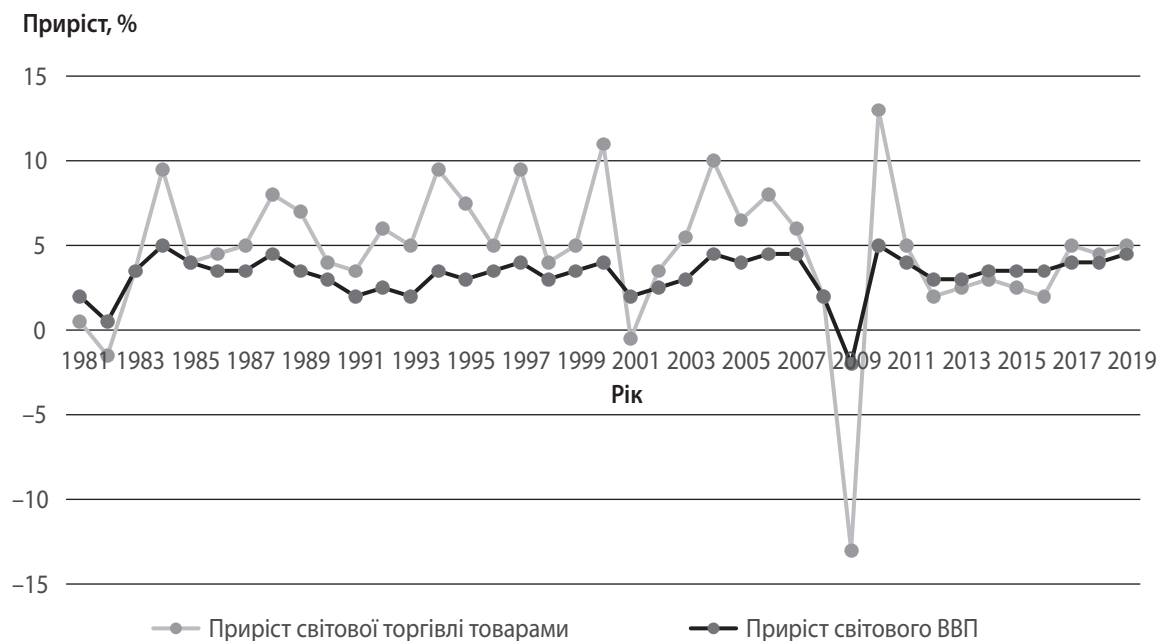
Наростання торгової напруженості, збільшення заходів, що обмежують торгівлю при збереженні економічної невизначеності в стосунках між США та КНР виражаються в зниженні загальної динаміки міжнародної торгівлі. Якщо в 1990-ті рр. приріст світової торгівлі товарами перевищував приріст світового реального ВВП у цілому у 2 рази, то за останнє десятиліття це співвідношення скоротилося до 1 (рис. 2).

Ці фактори «охолодження» загальної економічної активності послужили причинами уповільнення темпів зростання світової торгівлі товарами у 2019 р. до 3% порівняно з 4,6% у 2018 р. За оцінками СОТ, у перспективі, навіть без урахування наслідків пандемії COVID-19, приріст міжнародної торгівлі сповільниться до 2,6% [10].

Відправною точкою сучасних глобальних диспропорцій можна вважати висування США на роль єдиної світової наддержави на початку 1990-х років, коли формування однополярного світу призвело до утворення складних асиметрій і диспропорцій у світовому економічному розвитку, викликаних, головним чином, загальною фінансіалізацією та віртуалізацією світової економіки. Однак уже наприкінці 1990-х рр. стала проявлятися незадоволеність однополярною глобалізацією, коли країни Південно-Східної Азії почали створювати конкуренцію американським компаніям. Реакцією на цей виклик стала азійська фінансова криза 1997 р., спровокована валютними спекуляціями американських фондів, у результаті якої в одній тільки Азії за межею бідності опинилися більше ніж 50 млн осіб [11, р. 31].

Проведена після цього атака на Всесвітній торговий центр стала неприкритою демонстрацією ослаблення світового впливу США, нездатності емітента ключової резервної валюти запобігти дестабілюючим потокам капіталу та повернути світову економіку до стану рівноваги. Водночас, у міру виходу на світову сцену все більшої кількості країн, що розвиваються, невдоволення глобалізацією стали висловлювати також і розвинені країни Заходу, які зіткнулися з проблемами зниження рівня та якості життя, доступу до ресурсів і зростання явного та прихованого безробіття. Кульмінацією відходу Заходу від ліберально-демократичного ладу стали результати голосування Великої Британії щодо виходу з ЄС у червні 2016 р. [12].

Таким чином, зворотню стороною глобалізації ринків стало утворення світових диспропорцій [13] і наростання нерівності [14] – проблем, які не в змозі вирішити багатосторонні інститути, включаючи групу G-20 [15].

Рис. 2. Динаміка приросту світової торгівлі товарами та світового реального ВВП, 1981–2019 рр., %

Джерело: складено за даними [5].

Проблема глобальних диспропорцій пов'язана з тим, що основними реципієнтами капіталу виступають країни – емітенти резервних валют, у яких вичерпані можливості для продуктивного розміщення заощаджень решти світу. Тому капітал використовується не для інвестицій, а для споживання та спекуляцій, що посилює проблему зростання світової зовнішньої заборгованості. Глобальні диспропорції проявляються також у масштабному виведенні фінансових ресурсів з-під контролю національних фіскальних систем, що веде до розвитку тіньового банкінгу, завищення цін на активи, уповільнення темпів зростання реальної економіки, поглиблення проблеми нерівності доходів як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Незважаючи на свій амбітний порядок денний, групі G-20 так і не вдалося вирішити ці проблеми, наслідком чого стало утворення паралельної фінансової й економічної реальності – світової офшорної системи [16].

Саме нестійкість міжнародної фінансової архітектури виступає безпосередньою причиною звернення до політики протекціонізму в багатьох країнах. Таким чином, глобальна економіка, ймовірно, перебуває на порозі нових фінансових та економічних потрясінь. На тлі поточного руйнування існуючого порядку відбувається формування нових політичних альянсів в Євразії, контури яких проглядаються як у створенні паназійських фінансових інститутів, так і в потенційній реалізації таких політичних ініціатив, як «Один пояс – один шлях» і Велике євразійське партнерство.

З урахуванням особливостей проведення поточної зовнішньоекономічної політики суверенних держав виділяються три основні тенденції, спрямовані на захист національних інтересів в умовах кризи

глобальної торговельної системи, які, по суті, являють собою глобальні диспропорції в її розвитку: протекціонізм, регіоналізм і трансрегіоналізм.

Протекціонізм. Одним із найбільш важливих досягнень у розвитку світової економіки протягом останніх десятиліть прийнято вважати різке зниження імпорتنних тарифів у всьому світі, яке приписують успішним міжурядовим переговорам у межах ГАТТ/СОТ. Однак зворотним боком цього процесу стало широке використання країнами – членами СОТ заходів торговельної політики, що обмежують експорт та імпорт, включаючи вимоги до частки місцевих компонентів, пільгове кредитування та інші нетарифні бар'єри [17, р. 130].

Особливо явним проявом активізації торговельної політики служить різке збільшення протекціоністських заходів урядами країн G-20 у період після фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. У звіті СОТ з моніторингу торговельних заходів G-20, опублікованому 24 червня 2019 р., наголошується, що обсяг торгівлі, охоплений новими заходами, що обмежують імпорт, введеними в період з жовтня 2018 р. по травень 2019 р., більше ніж у 3,5 рази перевищив середній показник з травня 2012 р. Обмежувальні заходи охопили торговельний оборот у розмірі 335,9 млрд дол. США, що є другим «рекордом» за всю історію спостережень (480,9 млрд дол. США було зафіксовано в попередньому півріччі).

Таким чином, у період з травня 2018 р. по травень 2019 р. був встановлений найбільш різкий сплеск торговельних обмежень, введених країнами G-20, включаючи антидемпінгові заходи, введення компенсаційних мит, санітарні та фітосанітарні заходи та інші торговельні бар'єри [18].

Слід підкреслити, що уряди країн G-20 почали активно вводити протекціоністські заходи ще до початку американо-китайських торгових воєн. Фактично з листопада 2008 р. було зареєстровано 348 випадків, коли заходи торговельної політики, що вживалися урядами 36 країн, негативно впливали на торговельні потоки обсягом понад 10 млрд дол. США. Вже до 2013 р. 70% світового експорту товарів було охоплено протекціоністськими заходами, які не мали місця до початку глобальної фінансової кризи, а вже до 2020 р. ця частка підвищилася до 74%.

За даними неурядової організації Global Trade Alert, яка аналізувала протекціоністські дії під егідою лондонського Центру досліджень економічної політики (CEPR), урядами країн G-20 з листопада 2008 р. по червень 2019 р. було ініційовано понад 12 тисяч протекціоністських заходів, включаючи квотування, ліцензування, збільшення імпорتنих квот і мит, кредитування, субсидування, демпінг, державні закупівлі та інші заходи торговельної політики (рис. 3).

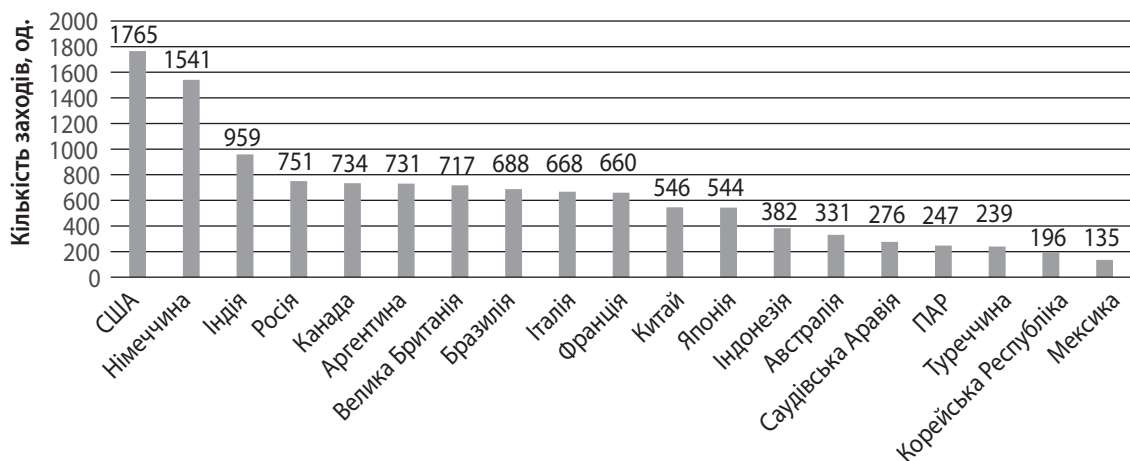

Рис. 3. Кількість протекціоністських заходів, прийнятих країнами G-20 з листопада 2008 р. по червень 2019 р.

Джерело: складено за даними [7].

Таким чином, незважаючи на постійні заклики дотримуватися принципів вільної торгівлі, що звучать на самітах G-20, лідери цих країн діють проводять прямо протилежну політику.

Регіоналізм. Ще одним проявом диспропорцій у глобальній торговельній системі виступає сучасний регіоналізм, який є, серед іншого, наслідком політичної дезінтеграції світу за підсумками двох світових воєн. Так, якщо в 1900 р. на політичній карті світу крім 13 імперій були присутні 55 суверенних держав, то до 2009 р. таких держав у складі ООН стало вже 192, з яких 113 раніше були частиною колоній та імперій, а ще 33 входили до складу інших країн.

Сьогодні кожна з цих держав (у тому числі 164 країни – члени СОТ) є учасником хоча б однієї регіональної торговельної угоди (РТУ), що включає угоди про часткову лібералізацію торгівлі, про вільну торгівлю товарами, послугами та про митний союз. Ба-

гато РТУ укладаються на двосторонньому рівні. Надаючи один одному більш сприятливі умови торгівлі, ніж іншим членам СОТ, учасники РТУ відступають від керівного принципу багатосторонньої торговельної системи – відсутності дискримінації. З 2000 р. СОТ зареєструвала чотириразове зростання кількості РТУ, яких під кінець 2019 р. налічувалося 294, з яких 256 – це угоди про вільну торгівлю різного охоплення та глибини, 18 – митні союзи тощо (табл. 1).

При цьому слід враховувати, що кількість «фізичних» РТУ відрізняється від загальної кількості нотифікованих РТУ в СОТ. Це пов'язано зі специфікою методології, згідно з якою угоди про економічну інтеграцію (які включають торгівлю послугами, інвестиції тощо) і угоди про вільну торгівлю товарами рахуються окремо. Крім цього, близько 100 РТУ носять плюрілатеральний характер, тобто коли партнерами РТУ виступає більше, ніж дві країни, або торговельні блоки.

Таблиця 1

Структура РТУ, що були нотифіковані в СОТ і вступили в дію на кінець 2019 р., за видами

Вид РТУ	Кількість	Частка від загальної кількості, %
Митні союзи	18	3,8
Угоди про економічну інтеграцію	152	32,1
Угоди про вільну торгівлю	256	54,1
Угоди про приєднання до існуючої РТУ	25	5,3
Угоди з частковим охопленням	22	4,7
Усі угоди	743	100,0

Джерело: складено за даними [10].

Трансрегіоналізм. У структурі глобальних диспропорцій слід звернути увагу на таке відносно нове явище в глобальній економіці, як трансрегіоналізм, що виражається у створенні мегарегіональних торговельних партнерств. Характерною рисою таких угод є участь у них країн, що представляють різні регіони та континенти. Ці угоди виходять за регуляторні рамки СОТ і, як правило, передбачають створення глибокої та всебічної зони вільної торгівлі, яка, крім лібералізації торгівлі товарами та послугами, може включати поступове скасування нетарифних обмежень, адміністративних та інших бюрократичних бар'єрів, гармонізацію торгових стандартів у сферах прав інтелектуальної власності, промислової та інвестиційної політики, а також діяльності державних підприємств, механізми вирішення спорів у межах арбітражних процедур та інше.

У даний час низка таких угод вже вступили в силу, зокрема:

- ✦ Всеосяжна та прогресивна угода про транстихоокеанське партнерство за участю 11 країн, що представляє собою спрощену версію транстихоокеанського партнерства (ТТП), з якого вийшли США;
- ✦ Всеосяжна економічна та торговельна угода ЕС–Канада;
- ✦ тривають переговори щодо підписання Всеохоплюючого регіонального економічного партнерства за участю країн АСЕАН, Китаю, Японії, Індії, Республіки Корея, Нової Зеландії та Австралії.

Взаємодія в межах мегарегіональних партнерств обумовлена більшою мірою спільністю економічних інтересів країн-учасниць, наявністю міждержавних домовленостей, розвитком нових транспортних і комунікаційних систем, ніж наявністю спільних кордонів і територіальною близькістю.

Однак в умовах посилення геополітичної напруженості у світі важко передбачити їх майбутній розвиток. Наприклад, з 2016 р. з причини втрати актуальності були припинені переговори між ЄС і США щодо укладення Трансатлантичного торговельно-інвестиційного партнерства. Тому перспективи входу США до складу мегарегіональних партнерств у доступному для огляду майбутньому залишаються під питанням.

ВИСНОВКИ

У цих умовах все більше загострюється й актуалізується необхідність розробки нових методів і підходів до проблем господарської взаємодії країн – через те, що трансформуються моделі економічного розвитку країн, що відкриває перед ними більш широкі перспективи та можливості. Саме тому дослідження зростаючої взаємозалежності країн в умовах глобалізації як для окремих держав, так і для світового господарства має не тільки наукову, а й практичну

значущість. Це веде до все більш активного переростання міжнародних економічних процесів з міжнаціональних до позанаціональних, тобто глобальних, поступового нарощування їх домінування по відношенню до національних держав.

Зростаюча взаємозалежність нерідко оцінюється як джерело загрози стабільності положення країн, коли держава втрачає важелі контролю над економічною сферою життя суспільства. На жаль, в економічному плані ця взаємозалежність не зближує (і це змушені визнавати навіть західні дослідники), а, навпаки, підпорядковує, робить залежними регіони та країни світу; не долає, а закріплює периферійне положення окремих країн; не порушує, а зміцнює ієрархічність світової економіки, що обумовлюється її внутрішньою логікою.

У зв'язку з цим видається, що для усунення або пом'якшення глобальних диспропорцій у глобальній торговельній системі важливо використовувати нові інституційні механізми, в розробці яких активну участь повинні брати країни з ринками, що розвиваються, що означає необхідність гнучкого поєднання лібералізації з імпортозаміщенням і елементами протекціонізму. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. G20 Leaders Statement: The Pittsburgh Summit (Pittsburgh G-20 Summit). September 24–25, 2009. URL: <http://www.g20.utoronto.ca/2009/2009communique0925.html>
2. Хейфец Б. Глобальные дисбалансы и реформа мировой валютно-финансовой системы. *Деньги и кредит*. 2012. № 7. С. 48–56. URL: https://inecon.org/docs/Kheifets_Dengi_Kredit_2012.pdf
3. Frieden J. A. Global Imbalances, National Rebalancing, and the Political Economy of Recovery. *Working Paper*, Council on Foreign Relations Center for Geoeconomic Studies. 2009. URL: https://scholar.harvard.edu/files/jfrieden/files/global_imbalances_national_rebalancing_and_the_political_economy_of_recovery.pdf
4. Stiglitz J. Globalization and Its Discontents. New York, 2002. <http://digamo.free.fr/stig2002.pdf>
5. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Statistics. <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>
6. WTO Regional Trade Agreement Database. URL: <http://rtais.wto.org/UI/charts.aspx>
7. The 24th Global Trade Alert Report. CEPR Press, 2019. <https://www.globaltradealert.org/reports/47>
8. Довгаль О., Довгаль Г. Загальна концепція і компоненти справедливої торгівлі: теорія і міжнародна практика. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2020. № 12. С. 97–104. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-09>
9. Stiglitz J. E. Trump and globalization. *Journal of Policy Modeling*. 2018. Vol. 40. Is. 3. P. 515–528. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2018.03.006

10. World Trade Organization. Annual Report 2020. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/anrep20_e.htm
11. Patomäki H. *Democratising globalisation: The Leverage of the Tobin Tax*. London : Zed Books Ltd, 2001. 260 p.
12. Charter D. *Europe: In or out? Everything You Need to Know*. London : Biteback Publishing, 2016. 288 p.
13. Eichengreen B. J. *Global imbalances and the lessons of Bretton Woods*. Cambridge, MA : The MIT Press, 2006. 200 p.
14. Stiglitz J. E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York : W.W. Norton & Co., 2012. 448 p.
15. Mundell R. The shift from G7 to G20 increased swings in major exchange rates and worsened their options. *Journal of Policy Modeling*. 2013. Vol. 35. Is. 3. P. 412–415. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2013.03.002
16. Urry J. *Offshoring*. Malden, MA : Polity Press; 2014. 200 p.
17. Garred J. The persistence of trade policy in China after WTO accession. *Journal of International Economics*. 2018. Vol. 114. P. 130–142. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2018.06.001>
18. WTO Report on G 20 Trade Measures (mid-October 2018 to mid-May 2019). https://www.wto.org/english/news_e/news19_e/g20_wto_report_june19_e.pdf

REFERENCES

- Dovhal, O., and Dovhal, H. "Zahalna kontseptsiiia i komponenty spravedlyvoi torhivli: teoriia i mizhnarodna praktyka" [General Concept and Components of Fair Trade: Theory and International Practice]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriiia «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*, no. 12 (2020): 97-104. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-09>
- Eichengreen, B. J. *Global imbalances and the lessons of Bretton Woods*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2006.
- Frieden, J. A. "Global Imbalances, National Rebalancing, and the Political Economy of Recovery". *Working Paper, Council on Foreign Relations Center for Geoeconomic Studies*. 2009. https://scholar.harvard.edu/files/jfrieden/files/global_imbalances_national_rebalancing_and_the_political_economy_of_recovery.pdf
- "G20 Leaders Statement: The Pittsburgh Summit (Pittsburgh G-20 Summit). September 24-25, 2009". <http://www.g20.utoronto.ca/2009/2009communique0925.html>
- Garred, J. "The persistence of trade policy in China after WTO accession". *Journal of International Economics*, vol. 114 (2018): 130-142. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2018.06.001>
- Kheifets, B. "Globalnyye disbalansy i reforma mirovoy valyutno-finansovoy sistemy" [Global Imbalances and Reform of the World Monetary and Financial System]. *Dengi i kredit*, no. 7 (2012): 48-56. https://inecon.org/docs/Kheifets_Dengi_Kredit_2012.pdf
- Mundell, R. "The shift from G7 to G20 increased swings in major exchange rates and worsened their options". *Journal of Policy Modeling*, vol. 35, no. 3 (2013): 412-415. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2013.03.002
- Patomaki, H. *Democratising globalisation: The Leverage of the Tobin Tax*. London: Zed Books Ltd, 2001.
- Sharter, D. *Europe: In or out? Everything You Need to Know*. London: Biteback Publishing, 2016.
- Stiglitz, J. "Globalization and Its Discontents". New York, 2002. <http://digamo.free.fr/stig2002.pdf>
- Stiglitz, J. E. "Trump and globalization". *Journal of Policy Modeling*, vol. 40, no. 3 (2018): 515-528. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2018.03.006
- Stiglitz, J. E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Co., 2012.
- "The 24th Global Trade Alert Report". CEPR Press, 2019. <https://www.globaltradealert.org/reports/47>
- "United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Statistics". <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>
- Urry, J. *Offshoring*. Malden, MA: Polity Press, 2014.
- "World Trade Organization. Annual Report 2020". https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/anrep20_e.htm
- "WTO Regional Trade Agreement Database". <http://rtais.wto.org/UI/charts.aspx>
- "WTO Report on G-20 Trade Measures (mid-October 2018 to mid-May 2019)". https://www.wto.org/english/news_e/news19_e/g20_wto_report_june19_e.pdf